

Monika KARMAŃSKA

Wydział Architektury, Politechnika Śląska

PLANOWANIE OPERACYJNE W PROCESIE PRZEKSZTAŁCEN OBSZARÓW POPRZEMYSŁOWYCH. STUDIUM MIĘDZYNARODOWYCH WYSTAW BUDOWLANYCH

Streszczenie. Dwie ostatnie Międzynarodowe Wystawy Budowlane stanowią przykład nieformalnych narzędzi operacyjnych, znajdujących zastosowanie w procesach przestrzennej restrukturyzacji starych regionów przemysłowych w Niemczech. Próbie oceny skuteczności narzędzi towarzyszą rozważania nt. możliwości wykorzystania niemieckich doświadczeń do planowania przekształceń przestrzennych na Górnym Śląsku.

OPERATIONAL PLANNING IN THE PROCESS OF DE- INDUSTRIALIZING REGIONS TRANSFORMATION. STUDY OF INTERNATIONAL BUILDING EXHIBITIONS

Summary. The last two International Building Exhibitions are examples for informal operational tools used for spatial restructuring of old industrial regions in Germany. The article forms an estimate of the effectiveness of the tools and discusses the possibility of implementation of German experiences in Upper Silesia.

1. Planowanie operacyjne

Planowanie operacyjne to dziedzina wiedzy o charakterze interdyscyplinarnym, łącząca elementy planowania społecznego, gospodarczego i przestrzennego z technikami sprawnego zarządzania, finansowania i komunikacji społecznej, służąca koordynacji skomplikowanych i wielokierunkowych działań, szczególnie w obszarach koncentracji przedsięwzięć publicznych i prywatno-publicznych, dla maksymalizacji efektów przestrzennych, ekonomicznych i społecznych (Rębowska 2000). Instrumenty operacyjne, pozwalające zaplanować zarówno kierunek pożądaných zmian w przestrzeni, jak i przeprowadzenie procesów prowadzących do ich uzyskania, wiążą przekształcenia przestrzenne z aktywizacją gospodarczą określonego obszaru. Planowanie operacyjne jest ściśle powiązane z planowaniem tradycyjnym, poprzedza regulacje planistycznych lub służy ich uściśleniu (Ziobrowski, Rębowska 2001). Na obszarach poprzemysłowych, gdzie skuteczne planowanie ze względu na nawarstwienie problemów przestrzennych, społecznych, gospodarczych i środowiskowych wiąże się z

koniecznością aktywizacji, koordynacji działań i pogodzenia interesów wielu różnych podmiotów, zastosowanie instrumentów planowania operacyjnego staje się konieczne.

Przykład zastosowania narzędzi operacyjnych w procesie restrukturyzacji obszarów przemysłowych stanowią dwie ostatnie Międzynarodowe Wystawy Budowlane, przeprowadzone w starych regionach przemysłowych, Zagłębiu Rury i na Łużycach.

2. Tematyka Międzynarodowych Wystaw Budowlanych, IBA

Międzynarodowe Wystawy Budowlane, IBA, których tradycja w Niemczech sięga początków XX wieku, stanowią próbę wypracowania modelowych rozwiązań w dziedzinie architektury i urbanistyki, a ich tematyka odnosi się do aktualnych problemów kształtowania przestrzeni miejskiej.¹

Pierwsza wystawa budowlana o zasięgu regionalnym, IBA Emscher Park 1989-1999 w Zagłębiu Rury, miała na celu wypracowanie strategii ekologicznej, ekonomicznej i przestrzennej odnowy regionu. W ramach wystawy zrealizowano koncepcję Parku Krajobrazowego Emscher, obejmującego ponad sto projektów architektonicznych, urbanistycznych i krajobrazowych, a także wypracowano szereg modelowych rozwiązań w dziedzinie zagospodarowania terenów i obiektów przemysłowych. IBA Fuerst-Pueckler-Land 2000-2010 na Łużycach po raz pierwszy w historii wystaw budowlanych za priorytetowe zagadnienie uznała problemy kształtowania krajobrazu (tab.1).

¹ Wystawy organizowane w latach trzydziestych koncentrowały się na nowoczesnych rozwiązaniach dla architektury mieszkaniowej (wystawy Werkbundu, realizacja osiedla Dammerstock w Karlsruhe w 1929 roku), w latach pięćdziesiątych tematem wiodącym wystaw stała się odbudowa zniszczonych w czasie drugiej wojny światowej miast (np. Interbau 1957 w Berlinie). Ostatnia miejska wystawa budowlana, IBA 1977-1987 w Berlinie, przebiegająca pod hasłem „Naprawa miasta – lepsza jakość mieszkania i życia”, miała na celu odnowę i wypromowanie obszarów śródmiejskich jako przestrzeni mieszkalnych.

Tabela 1

Międzynarodowe wystawy budowlane IBA Emscher Park i IBA Fuerst-Pueckler-Land

Międzynarodowa Wystawa Budowlana	IBA Emscher Park 1989-1999, <i>Warsztat dla przyszłości starych regionów przemysłowych</i>	IBA Fuerst-Pueckler-Land 2000-2010, <i>Warsztat nowych krajobrazów</i>
Region	Zagłębie Rury	Dolne Łużyce
Struktura przestrzenna regionu	Konurbacja	Struktura policentryczna z przewagą obszarów wiejskich
Uczestnicy wystaw	17 gmin	24 gminy
Podział administracyjny	-17 miast na prawach powiatu -Związek Gmin Zagłębia Rury, -trzy rejony (Duesseldorf, Muenster, Arnsberg)	-Niemcy, Polska, -Brandenburgia, część Saksonii, -Wspólnota Planistyczna Lausitz-Spreewald: Cottbus i trzy powiaty
Powierzchnia	800 km ²⁽¹⁾	ok. 5 000 km ²⁽²⁾
Liczba ludności	2 500 000 ⁽¹⁾	ok. 623 000 ⁽³⁾
Problematyka wystawy	Ekologiczna, ekonomiczna i przestrzenna odnowa starego regionu przemysłowego	Kształtowanie krajobrazu poprzemysłowego (kopalnictwo odkrywkowe) oraz zarządzanie procesem kurczenia się miast
Koncepcja przestrzenna	Park Krajobrazowy Emscher	Dziewięć wysp krajobrazowych
Projekty wiodące	-Park Krajobrazowy Emscher -Odnowa ekologiczna rzeki Emscher -Praca w parku -Urbanistyczne i socjalne impulsy dla rozwoju dzielnic -Budowa i odnowa osiedli mieszkaniowych -Kultura industrialna i turystyka -Sztuka w Parku Krajobrazowym Emscher ⁽¹⁾	-Kultura budowlana -Nowa praca - nowa energia -Turystyka -Nowe tereny - nowe krajobrazy -Kultura industrialna ⁽²⁾
Projekty modelowe	120	22

¹ IBA Emscher Park 1999² IBA Fuerst-Pueckler-Land³ Zestawienie własne na podstawie Landesbetrieb fuer Datenverarbeitung und Statistik, www.lids-bb.de, 31.12.2002

3. IBA – przykład regionalnego programu operacyjnego

Międzynarodowa Wystawa Budowlana, w stosunku do której stosuje się również określenie program (por. np. Mayer, Siebel 1998, Gasidło 1998), w odróżnieniu od np. francuskich instrumentów operacyjnych, stanowi przykład instrumentu planowania nieformalnego, elastycznie dopasowywanego do warunków lokalnych. Wystawy w Zagłębiu Rury i na Łużycach pod niektórymi względami znacznie się od siebie różnią, co nie ułatwia jednoznacznej klasyfikacji i oceny omawianego instrumentu.

Międzynarodowa Wystawa Budowlana łączy funkcje stymulacyjne, koordynacyjne i promocyjne (tab. 2), a jej cele dostosowane są do lokalnych uwarunkowań, choć można wyodrębnić i sformułować ogólne cele nadrzędne wystaw, takie jak poprawa walorów konkurencyjności i pobudzenie rozwoju gospodarczego regionu poprzez wyeksponowanie niektórych elementów i podniesienie jakości krajobrazu kulturowego oraz wypracowanie nowych, trwałych mechanizmów współpracy na płaszczyźnie lokalnej i regionalnej. Ambicję międzynarodowych wystaw budowlanych stanowi wypracowanie rozwiązań modelowych, mających zastosowanie również poza granicami Niemiec, o czym świadczy nabierająca coraz większego znaczenia międzynarodowa wymiana doświadczeń (dla przykładu: projekt pilotażowy Kolonia Zgorzelec w Bytomiu w ramach IBA Emscher Park, międzynarodowy projekt REKULA w ramach IBA Fuerst-Pueckler-Land).

Tabela 2

Funkcje międzynarodowej wystawy budowlanej

Międzynarodowa Wystawa Budowlana		
Funkcja stymulacyjna	Funkcja koordynacyjna	Funkcja promocyjna
-inicjowanie działań i współpracy regionalnych i lokalnych aktorów, -wprowadzenie do procesu projektowania międzynarodowych ekspertów, -wypracowanie innowacyjnych rozwiązań w projektach modelowych, -projekty katalizatorami rozwoju lokalnego i regionalnego	-koordynacja nieformalnej współpracy w regionie, -merytoryczne i organizacyjne wsparcie procesu realizacji poszczególnych projektów	-IBA jako marka, znak jakości, -tworzenie nowego, pozytywnego wizerunku regionu, -polityka medialna (prasa, Internet, publikacje, wystawy targowe, konferencje), -regionalne szlaki turystyczne

Organizacja wystawy budowlanej wymaga zaangażowania ze strony władz krajowych, choć nie zawsze jest ich inicjatywą. W celu przeprowadzenia wystawy budowlanej powołany zostaje niezależny operator, Spółka IBA. Spółka IBA pełni funkcję regionalnego koordynatora, mediatora oraz moderatora i zapewnia władzom lokalnym wsparcie merytoryczne i organizacyjne w zakresie niektórych zadań planistycznych. Planowanie w ramach wystawy budowlanej opiera się na nowych formach organizacyjnych w ramach istniejących struktur, takich jak grupy projektowe (administracja, polityka) oraz partnerstwo publiczno-prywatne. Udział miast i powiatów w wystawie budowlanej jest dobrowolny, a obszar projektowy nie ogranicza się do obszaru jednostki administracyjnej.

Koncepcję planowania regionalnego w ramach wystawy budowlanej można określić jako planowanie przez projekty. Koncepcja ta charakteryzuje się brakiem planu struktury (cele wystawy sformowane zostają w tekście), ograniczeniem interwencji planistycznej do działań punktowych, położeniem nacisku na realizację projektów, zdefiniowaniem ram czasowych dla fazy planowania i realizacji. Realizowane projekty mają charakter modelowy i służą zarówno wypracowaniu innowacyjnych koncepcji i rozwiązań technicznych (dotyczących np. metod rekultywacji i zagospodarowania terenów i obiektów przemysłowych), jak i nowych mechanizmów współpracy pomiędzy uczestnikami procesu projektowego.

Finansowanie zadań projektowych i realizacyjnych opiera się na zintegrowanych instrumentach finansowych, łączących środki publiczne (fundusze ekologiczne, środki przeznaczone na rekultywację i rewitalizację) oraz środki prywatne.

Międzynarodowa Wystawa Budowlana stanowi uzupełnienie planowania regionalnego, podnosi jego jakość i skuteczność. Koncepcje przestrzenne wystaw budowlanych stanowią rozwinięcie wypracowanych wcześniej i podstawę przyszłych założeń planowania obligatoryjnego.

4. Podsumowanie

Kryterium oceny skuteczności międzynarodowych wystaw budowlanych stanowią mogą: ukończona realizacja licznych projektów lub etapów projektów architektonicznych, urbanistycznych i krajobrazowych w Zagłębiu Rury i na Łużycach, realizowane po roku 1989 programy wsparcia rozwoju regionalnego kraju Północna Nadrenia-Westfalia wzorowane na strukturze Międzynarodowej Wystawy Budowlanej (REGIONALE) i reforma systemu planowania regionalnego w kraju Północna Nadrenia-Westfalia (utworzenie Regionalnego Związku Rury w 2004 r.), a także zainteresowanie wielu regionów wykorzystaniem

omawianego instrumentu (np. planowana Międzynarodowa Wystawa Budowlana IBA Sachsen-Anhalt 2010).

W kontekście niektórych problemów przestrzennych konurbacji katowickiej (tereny przemysłowe) i rozważań nad sposobami skutecznego zarządzania rozwojem przestrzennym Górnego Śląska warte przedyskutowania wydają się być następujące rozwiązania wypracowane przez IBA:

- powołanie niezależnego od struktur administracyjnych regionalnego operatora, zapewniającego gminom wsparcie merytoryczne i organizacyjne w zakresie niektórych zadań, takich jak np. zagospodarowanie terenów przemysłowych, będącego motorem innowacyjnych koncepcji i działań, katalizatorem współpracy w regionie,
- projekty modelowe, służące wypracowaniu mechanizmów współpracy międzygminnej i publiczno-prywatnej,
- kierunki przekształceń terenów przemysłowych, np. udostępnienie odłogowanych terenów dla funkcji rekreacyjnych,
- metody przekształceń terenów przemysłowych, np. sposoby rekultywacji, efektywne wykorzystanie funduszy przeznaczonych na rekultywację, organizacja procesu planistycznego,
- sposoby promocji regionu.

Literatura

1. IBA Emscher Park (wyd.), Katalog der Projekte, Gelsenkirchen, 1999.
2. IBA Fuerst-Pueckler-Land: www.iba-see.de, luty 2004.
3. IBA Vorbereitungsgesellschaft mbH (wyd.), Internationale Bauausstellung (IBA) Fuerst-Pueckler-Land 2000 bis 2010. Projektkatalog, Grossraeschen, 1999.
4. Kuhn R., Internationale Bauausstellung (IBA) Fürst-Pückler-Land – eine Werkstatt fuer neue Landschaften, [w] Jahrbuch Stadterneuerung 2000, Berlin 2000.
5. Rębowska A.: Planowanie i programowanie operacyjne w gospodarce przestrzennej. Stan obecny i potrzeby, Człowiek i Środowisko, 24 (3)/2000.
6. Ziobrowski Z., Rębowska A. (red.): Wstęp do urbanistyki operacyjnej, IGPiK, Kraków, 2001.